

YQ 'BΕFI QT'RA CONEVAL

CONEVAL

Consejo Nacional de Evaluación
de la Política de Desarrollo Social

Yo petämhma i ja yón xädi

María del Rosario Cárdenas Elizalde

Universidad Autónoma Metropolitana

Fernando Alberto Cortés Cáceres

El Colegio de México

Agustín Escobar Latapí

Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en
Antropología Social-Occidente

Salomón Nahmad Sittón

Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en
Antropología Social-Pacífico Sur

John Scott Andretta

Centro de Investigación y Docencia Económicas

Graciela María Teruel Belismelis

Universidad Iberoamericana

Yon gurba 'Yo't'atsokuä

Gonzalo Hernández Licona

Secretario Ejecutivo

Édgar A. Martínez Mendoza

Director General Adjunto de Coordinación

Ricardo C. Aparicio Jiménez

Director General Adjunto de Análisis
de la Pobreza

Thania de la Garza Navarrete

Directora General Adjunta de Evaluación

Daniel Gutiérrez Cruz

Director General Adjunto de Administración

Ní fädi hangu i 'buhyo hyoya gá ná ndoho ra häim'bondä 'ne ra xeki ngurbanguat'ahnini

Ran thäxguenda: nyojeya bu ni mba mfädi na.

Ha nan ja na ra 'bëfi na: da nu 'bëpu dí mbaxu yo 'bëfi gepu da zä dí mu't'i a ran hyoya i ja wa ja ra hñi M'bondä.

'Bëpu dán zä dí mbaxä na ra 'bëfi na

Nu'bü bi fädi hapu ja ra xeki ngurbanguat'ahnini nge man'da émme i 'buhyo hyoya wa M'bondä, nu yó mbëfi a ra ts'yt'abi m'dondä 'ne ra ngurbanguat'ahnini da zä da bädi xón ho hapu i nde da 'båts'i xón ho, 'nepu ja yo xeki na ra hñi m'bondä buya gepu mahyonı thoho da 'båts'i nge ya émme i hyoya thoho u yo jäli 'bëpu a ge'bü ya njuäntho hín'yü 'bë da hyon'u 'bëpu.

'Bë'a ním hma da zä gi tingua

- Yo tsokuä hapu huts'i hangu 'buhyo jäli
- Yo tsokuä hapu ja u yo ngurbanguat'ahnini
- Yon thäts'ämhma gepu im ma ha ni mba ra hñi m'bondä 'ne hanja n'dangu n'da u yo ngurbanguat'ahnini
- Yom hma hanja yo 'bëfi u yo pa jabu
- Hapu i man'u yom hma yón juatihu u yo 'bëfi
- Yo hmepyanthehni

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Ní fädi hangu i 'buhyo hyoya a gá ná ndo ho ra nguat'ahnini

Ran thäxguenda: nküt'ajeya bu ni mba mfädi na.

Ha nan ja na ra 'bëfi na: da nu 'bëpu dí mbaxu yo 'bëfi gepu da zä dí mu't'i a ran hyoya i ja wa ja ra hæi M'bondä gä ra nguat'ahnini.

'Bëpu dán zä dí mbaxä na ra 'bëfi na

Nu'bü bi fädi hapu ja ra xeki ngurbanguat'ahnini nge man'da èmme i 'buhyo hyoya wa M'bondä, nuby ja ra nguat'ahnini da zä da fäpu xón ho hapu i nde da mbats'i xón ho u yó mbëfi ra ts'yt'abi, xinda thädummbüji da 'baxu yo jäl'i èmme i hyoya thoho a ge'bü ya njauäntho hín'yü 'bë da hyon'u 'bëpu.

'Bë'a ním hma da zä gi tïngua

- Yø tsokuä hapu huts'i hangu 'buhyo jäl'i
- Yø tsokuä hapu ja u yø ngurbanguat'ahnini
- Yon thäts'ämhma gepu im ma ha ni mba ra hæi m'bondä 'ne hanja n'dangu n'da u yø ngurbanguat'ahnini
- Yom hma hanja yo 'bëfi u yø pa jabu
- Hapu i man'u yon hma yón juatihu u yø 'bëfi
- Yø hmeypyanthéhni

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Yó Mbüdi thoho ụ di 'Będzi dí 'baxyo Hnini

Ran thäxguənda: nküt'ajeya bu ni mba mfädi na.

Ha nan ja na ra 'bəfi na: mbüdi thoho da thuts'i 'bə di 'bədi da t'ot'e nange ran xədi, 'bəpü dín ja ran zaki n'da, 'bə gə mahyoni thoho, xtǎn hotho gəthho 'he da thoni hapu dim 'buhra jä'i, 'he 'bə gə mahyoni bu ja ran gu.

'Bəpü dán zä dí mbaxä na ra 'bəfi na

Nu ụ Mbüdi thoho ụ di 'Będzi dí 'baxyo Hnini n'da ran t'ot'e nge mahyoni thoho 'he i ü'l goho ụ di 'bədi da mba m'baxyo hnini (ran xədi, ran zaki, ụ jats'editho mahyoni 'he hapu dim 'buhra jä'i) nge n'datho a ní mbüdi nge hínte i p'ets'a ra hnini, nge ya nu rá 'bəfi di japi 'darbu dí mba a ram fəts'i di uni nge da hnu hangu i honi n'dangu n'da ụ yo hnini. Hyu bi ts'ənni 'bəpü dín ja ụ di 'bədi dí 'baxyo jä'i: i jabu ja ra ngurbanguat'ahni, ran guat'ahnini 'he ra hnini.

'Bə'a ním hma da zä gi tǐngua

- 'Bəpü dí mba nt'ot'e
- Hangu bin ja a ra jeya Yommahuäni 'ne küt'a, Yommahuähi 'ne 'det'a 'ne Nyommahähi 'ne 'de'maküt'a. (Hapu m'bə'ts'i yom hma, yom fəts'i di 'bədi din ja, hanja ụ)
- Nu ụ di 'bədi da 'baxu yo jä'i bu ja yo hnini. (Hapu m'bə'ts'i yom hma, hapu i man'y yom fəts'i di 'bədi din ja, hanja ụ)

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Hapu im ma xó Ho hanja ra 'Befi nange ran Hyoya

Ran thäxguienda: hyushna bu ni mba hmanna.

Ha nan ja na ra 'befi na: da hnu ha nim pa'a ra 'befi q'ta to'o ja rán t'ëdi hangu ra thähä i ja n'dangu n'da ү yom 'bu, 'ne da hnu 'bu yage in te wage man'da ní gä'a hangu jatho da thom bu ja ran gu, ge'bu ya hínní gua'a hangu da thoni nge dí thahran ts'ihme.

'Bepu dán zä dí mbaxä na ra 'befi na

I udi xón ho hangu i 'buhyo jä'i nge hínní guahtho a hangu i tähä nge dí dänrán ts'ihme. Nange'a da zä dí bää'n da 'bu yage: ha tets'e, nde da ma nge ya man'da ní hyuxü yo jä'i hínní guadi da dänrán ts'ihme a hangu rán zäbi i tähä.

'Bé'a ním hma da zä gi tingua

- Ra pa da hma Hapu im ma xón Xo hanja ra 'Befi nange ran Hyoya (ITLP)
- 'Bé man'ü yom hma bi pe'l'a ra ITLP
- 'Bé man'ü njuänto in ja
- Hangu i tähä n'dangu n'da yo yä
- Ra 'Befi bi zänni da 'yot'a ra ITLP

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Yom hma nage ran hyoya wa M'bonda

Ran thäxguenda: nyojęya bu ni mba hmanna ram hma.

Ha nan ja na ra 'bəfi na: da hma 'bepu dín ja a ra 'bəfi gepu da zä da ze'a ran hyoya i ja wa M'bonda.

'Bepu dán zä dí mbaxä na ra 'bəfi na

Nu'bü bi fädi xón hanja a ran hyoya i ja wa M'boda, nu ü yó mbəfi ra ts'üt'abi (ra däts'üt'abi, ra ngurbanguat'ahnini, 'ne ran guat'ahnini) da zä da fädi hapu mahyoni thoho dim pe'ü yó mbəfi ra ts'üt'abi, 'nepu ja yó xeki a ra hại gepu mahyoni thoho da m'bats'i nge ya èmme jabu ran hyoya äge hinní guahtho a hangu i tät'ü yo jä'i 'bupu.

Hapu gi tin'a gi
nde gi pädi

I hma ran Thäxänt'ənni hanja rá 'Bəfi Nte'bəfi yo Jä'i

Ran thäxguənda: nyojəya bu ni mba hmanna ram hma.

Ha nan ja na ra 'bəfi na: da t'q't'a n'da ran thäxänt'ənni ү gə yó 'bəfi nte'bəfi ү yo jä'i 'bəpu ja yo hnini i ja ran hyoya, gepu da hnu mbə hangu nán gu i jua'ü èmme i hyoya thoho.

'Bəpu dán zə dí mbəxä na ra 'bəfi na

Nu ran thäxänt'ənni da t'q't'e nange yó 'bəfi yo jä'i wa ja ra həi M'bonda, 'ne'ü gə rá 'bəfi gə ra hnini, n'da ram pəfi a nge jats'əditho a, gepu da zə da t'q't'e xón ho a ra 'bəfi 'ne da fädin da'a da t'q't'e 'nen da'a hín'na, gepu da zə da mba m'bats'i ү yo jä'i xón hēi thoho i thogi nange ran hyoya, 'ne da bədi 'bə'a nín t'ëdi i ja n'dangu n'da ү

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Yom hma bi mba Nthenni nange 'bę bi Nja nge yo
'bęfi 'ne nange 'bę bi 'yot'ü yó mbęfi ra ts'ut'abi
nange rá nte'bęfi yo jä'i

Ran thäxguenda: n'dajęya bę ni hmanna

Ha nan ja na ra 'bęfi na: Da mbęts'i 'bępu dí bommanho ę yom fęts'i da t'ot'e 'ne'a 'bę ot'ü yo ts'ut'abi M'bondę nge rán te'bęfi ra hnini, da then'na 'be man'a ran t'annamhma nguenda bę í mban t'ot'e.

'Bępu dán zä dí mbąxä na ra 'bęfi na

Nuna ra unguenda na im ma ha bin ja 'ne 'bępu í t'ot'ran t'annamhma 'ne 'bępu dám bommanho ę yó 'bęfi ra hnini nge rán te'bęfi yo jä'i, i udi nge ya bi mba ma jä'ts'i ę 'be'a mí jage da mba ma pədi nge bin Hogi xón ho ra 'bęfi bę ja yön gum'bęfi ts'ut'abi 'ne yön gurbanguat'ahnini; man'da buya, i udi 'bępu dí mba nt'ot'e ę yön t'annamhma 'ne ximmi man'ü ma'da'yo yön t'ot'e yo 'bęfi gepu dí bommanho 'bę ot'ü yön gum'bęfi ts'ut'abi.

Hapu gi tin'a gó
nde gi pädi

Ran 'yomfëni da thoni gepu da 'bepu di mban thon'a ra mbeti mahyonì

Ran thäxguenda: n'dajęya bu ni hmanna.

Ha nan ja na ra 'bəfi na: da mba thoni hapu dí 'yē'a ra mbeti da mba mahyonì, gepu da hnu 'ne da mba hma 'bə da zə da t'ot'e n'damhma buya din ja a 'bə'a nts'ənni da mba nt'orba u yo jä'i bu ja yo hnini.

'Bepu dán zə dí mbaxä na ra 'bəfi na

Nuna ra 'bəfi na i pan thom bu hapu èmme ja ran hyoya 'ne'u 'bə gə mi 'da, gepu i tsə da hnu xón ho 'ne da t'orban 'yomfëni 'bə'a mi ts'u mahyonì bu ja rán te'bəfi yo jä'i. Nubuya, nuya yo nde ya di zə'a n'da gepu da bən'a n'dan da'a jats'editho wa ra haj 'ne yo xəki ní thopy.

Nu ran 'yomfëni na, nu a ra nde nange'a ran thäxänt'ənni nge yo 'bəfi 'ne yon ts'anna'bəfi da 'yot'yo jä'i, di zə'a hangu i ts'ənni i ja a ra mbeti da mba nthoni nange'a ra 'bəfi, 'ne da hnu 'bə man'da mahyonì thoho din ja 'ne 'bə'a di 'bədi da mba ma hokpi n'damhma da bommanho u yo 'bəfi nts'ənni din ja.

CENTRO ONCOLÓGICO

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Hapu 'yo a ni thoni da fädi 'ne Pan thäxä guienda bu ja yön gurganguat'ahnini

Ran thäxguenda: nyojeya bu ni mba hmhanna.

Ha nan ja na ra 'bëfi na: da ma hapu ni mba a ra 'bëfi ot'u yön gurbanguat'ahnini gepu in nu nge 'darbü' dí mba ra 'bëfi, 'ne da thuspi mi 'da u 'bëfe mahyoni gepu da hnu ha ni mba 'ne ran thäxänt'anni buya, nge ya ge'ü bi hma nge da mba mahyoni, da then'du yón t'ëdi 'ne da t'ot'a 'bëfe rán thehu u yo 'bëfi din ja.

'Bepu dán zä dí mbaxä na ra 'bëfi na

Nu a ní fädi 'bepu no mba a ra 'bëfi di japi da fädi hanja u yo 'bëfi i t'orp'u ja yön gurbanguat'ahnini, nange'a i hon'ü 'bëfe honi i tsä i pädi ha ni mba a ra 'bëfi nhäxänt'anni i pan t'ot'e. N'damhma buya, nu a ram pëtä'bëfi i ëspa thoho a i pan ma thuspi mi 'da yön 'yomfëni 'bepu dí zä da t'ot'e nge da bommanho u yön 'bëfi nte'bëfi u yo hnini i pan t'orp'u ja yön gurbanguat'ahnini.

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

**Yó däguienda ụ im ma din ja ụ yó 'bëfi
nte'bëfi yo hnini.**

Ran thäxguienda: n'dajęya bù ni hmanna.

Ha nan ja na ra 'bëfi na: da hmam'bù yage in ja ụ 'bë man'ụ 'yo yó guëda da ma 'bë din ja, to dim pëfi 'ne to'o i a'ụ yó 'bëfi yo hnini, ge'bù yage di jät's'ụ 'bë jatho da t'q't'e gepù dí fädi 'bë'a hndepa din ja ụ yo 'bëfi 'bù bi zonra pa din ja ụ jatho ts'anni din ja.

'Bëpu dán zä dí mbaxä na ra 'bëfi na

Nuna ra 'bëfi na di japi de fädi hanja ụ im ma 'bëpu nan ja ụ yo 'bëfi i pan t'q't'e, ge'ụ yo mbëfi i honyóm fäts'i yo hnini nge in nu 'bëpu nam pëfi, nge in 'yohụ ụ di japi da bommanho ụ yó ts'ëdi i q't'ụ yón gunfäts'i nge hñont'a 'bë i pommanho q't'e, gepù da zä dí fädi xón ho ụ yó t'ëdi i ja ụ yo jä'i 'bëpu ja yo hnini.

Hapù gi tin'a gí
nde gi pädi

Nubu ní fähra 'bəfi nge ra 'Bət'o bu im Ma ha ni mba a ram Pəm'bəfi

Ran thäxguienda: nyojəya bu i hmanna.

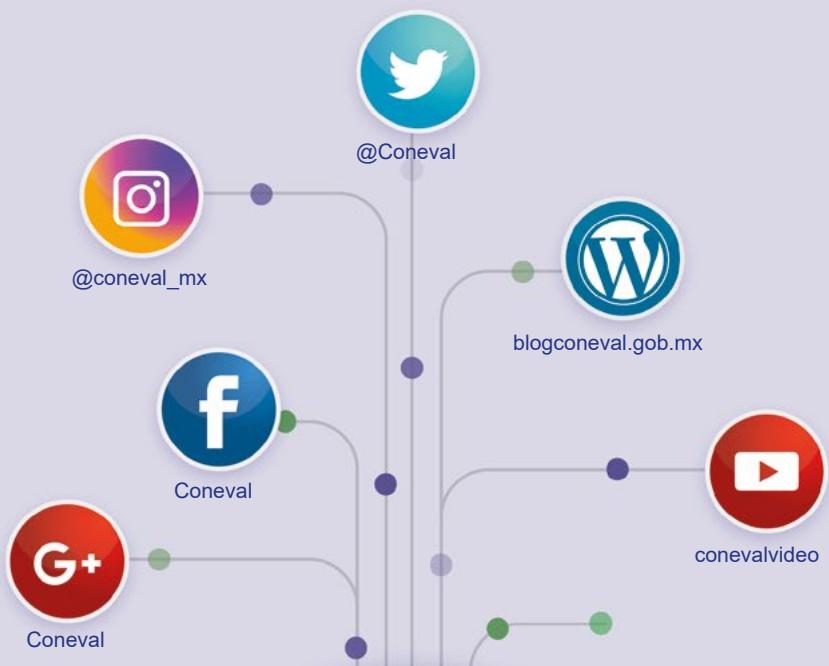
Ha nan ja na ra 'bəfi na: da hnumanho a rá thäki u yo MIR gepu da mba mahoki 'bə n'yohu 'he da hma 'be pan ts'ənni da t'qt'e n'damhma din ho'u 'bə xón hēi in ja, 'ne da zoni din ja u 'bə hndepe din ja buya ge'u yóm fəts'i yo hnini.

'Bəpu dán za dí mbaxä na ra 'bəfi na

Nuna ra 'bəfi na i manyon 'yomfəni 'bə da za da t'qt'e nge mahyonı thoho n'damhma nu u yóm fəts'i yo hnini di hoki xón ho hapu ja yom pəm'bəfi, 'ne da za da fädi xón ho 'bə i tsənni da 'yot'e. Nuna buya di japi nge nu u yo 'bəfi bi hma din ja gepu din te yó 'bəfi yo hnini di hoki xón ho 'bəpu dím pəfi, gepu da za da bədi 'bə nín t'ədi i ja yo jäi 'bupyu ja yo hnini nge hín'yu 'bə da hyoni.

Hapu gi tin'a gí
nde gi pädi

Dämi ten'na ra
CONEVAL
bu ja yom 'behnamhma
'yutsibi

CONEVAL

Consejo Nacional de Evaluación
de la Política de Desarrollo Social

Insurgentes Sur 810, Colonia Del Valle,
Alcaldía de Benito Juárez, CP. 03100,
Ciudad de México.

Lo que se mide se puede mejorar

www.coneval.org.mx